

„Čiurlionio neįmanoma įkalinti vienoje formulėje“: Radosławą Okulicz-Kozaryną kalbina Saulius Vasiliauskas

“Čiurlionis Cannot Be Confined to a Single Formula”:
Saulius Vasiliauskas Speaks with Radosław Okulicz-Kozaryn

RADOSŁAW OKULICZ-KOZARYN

Adamo Mickiewiczaus universitetas (Poznanė, Lenkija)

<https://ror.org/04g6bbq64>

mrok@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-3419-3280>

SAULIUS VASILIAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

saulius.vasiliauskas@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0003-3644-8563>

Čiurlionio metų – 150-ųjų jo gimimo metų – proga maga peržvelgti ir šio klasiko kūrybą, ir pasigilinti į jo gyvenimo būdą, charakterį, laikyseną, iš dalies atsiskleidžiančius išlikusiuose laiškuose. Šiomis temomis plačiau pakalbėti sutiko menininko palikimą ir ryšius su lenkų kultūra aktyviai tiriantis profesorius, literatūrologas Radosławas Okulicz-Kozarynas.

Radosławas Okulicz-Kozarynas yra Poznanės Adamo Mickiewiczaus universiteto absolventas, profesorius, dirba Lenkų ir klasikinės filologijos fakultete, bendradarbiauja su Baltistikos katedra. 1995–1997 m. dėstė Vilniaus universiteto

Received: 17/12/2025 **Accepted:** 29/12/2025

Copyright © 2025 Radosław Okulicz-Kozaryn, Saulius Vasiliauskas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Lenkų filologijos katedroje. 1990 m. Idée fondo stipendininkas Paryžiuje, stažavosi Kembridžo universitete, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute Vilniuje. Išleido monografijas: *Mała historia dandyzmu* (Mažoji dandizmo istorija, 1995), *Żagary* (Žagarai, 1997), *Gest pięknoducha. Roman Jaworski i jego estetyka brzydoty* (Skaisčiaširdžio gestas. Romanas Jaworskis ir jo bjaurumo estetika, 2004), *Litwin wśród spadkobierców Króla-Ducha. Twórczość Čiurlionisa wobec Młodej Polski* (Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių. Čiurlionio kūryba Jaunosios Lenkijos kontekste, 2007, lietuvių k. 2009), *Rok 1894 i inne szkice o Młodej Polsce* (1894 metai ir kiti straipsniai apie Jaunąją Lenkiją, 2012) bei *W poszukiwaniu Bractwa Wielkiego Dzwonu. Szkice o literaturze przełomu XIX i XX wieku* (Didžiojo varpo brolijos pėdsakais. Esė apie XX a. sandūros literatūrą; kartu su žmona Małgorzata Okulicz-Kozaryn, 2018). Daugelio straipsnių, publikuotų lenkų, lietuvių, baltarusių, anglų ir amerikiečių žurnaluose ir leidiniuose, autorius. Parengė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio *Korespondencijos* tomus (t. 1 2019; t. 2 2024). 2025 m. apdovanotas Algio Kalėdos premija.

Pateikiame pokalbį su profesoriumi, vykusį susirašinėjant elektroniniais laiškais 2025 m. spalio 31 d. – 2025 m. gruodžio 11 d. Už konsultavimą parengiant šį pokalbį dėkojame dr. Nidai Gaidauskienei.

Saulius Vasiliauskas: Gerbiamas profesoriau Radosławai, esate vienas iš svarbiausių Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybos fenomeno tyrinėtojų, į kontekstinę jo kūrybinę biografiją ir Lenkijos meno, kultūros istorijos lauke. Mūsų pokalbį pradėti norėčiau nuo jūsų ryšio su Čiurlioniu užuomazgų: kaip šis menininkas atsirado jūsų tyrimų akiratyje ir kuo pirmiausia patraukė?

Radosławas Okulicz-Kozarynas: Manau, žodis „uzuomazgos“ čia pavartotas neatsitiktinai. Iš tiesų, dar prieš man gaunant galimybę dirbti su Čiurlionio palikimu, ypač jo rankraštiniu palikimu, su šiuo menininku buvau susisaistęs įvairiausiais siūlais, kurie šiandien susipynę į gana sudėtingą mazgą. Dabar nelengva jį išnarplioti ir pateikti chronologiškai...

Pradėsiu nuo pirmojo „siūlelio“. Jį pastebėjau gana anksti, 1970-ųjų ir 1980-ųjų sandūroje, komunizmo laikais, studijų pradžioje. Su kurso draugais Lubomira Bobrowska ir Grzegorz Sobierajski, su kuriais dalijausi įvairiais literatūriniais pomėgiais, skaitydavome mėnesinį žurnalą *Literatura na Świecie* (Literatūra pasaulyje), kuris taip pat galėjo būti pavadintas „Okno na Świat“

(Langas į pasaulį). Vieną kartą šiame „lange“ pamatėme spalvotą įkliją su ikonų reprodukcijomis, Williamo Blake'o piešiniais, Giorgio de Chirico paveikslais ir trimis Čiurlionio pastelėmis. Tai buvo 6-oji „Laidotuvių simfonijos“ dalis, „Bičiulystė“ ir „Angelo preliudas“. Juos papildė Marko Beylino straipsnis apie menininką ir jo ryšius su simbolizmu.

Norėčiau pridurti, kad, studijuodami lenkų filologiją, domėjomės ne tik literatūra, bet ir menu (metus studijavau meno istoriją – labai trumpai, bet vis dėlto). Mums ypač patiko nuo realizmo atitrūkusios meninės formos, tačiau ne abstrakčiosios. Man – Bruno Schulzo literatūrinė ir tapybinė kūryba, Stanisłavo Ignacy Witkiewiczaus grynosios formos teorija bei dramaturgija, Romano Jaworskio apsakymai, Witoldo Wojtkiewicziaus darbai (tai buvo trijų dendžių grupė), taip pat Alfredas Kubinas su savo romanu *Po tamtej stronie* (Kitoje pusėje) ir groteskiškais grafikos darbais. O kalbant apie literatūros ir tapybos panašumų tyrimus, mane labai sužavėjo Mario Prazo *Mnemosyne* (Mnemosinė, 1970) ir Hanso H. Hofstätterio *Symbolismus und die Kunst der Jahrhundertwende. Voraussetzungen, Erscheinungsformen, Bedeutungen* (Simbolizmas ir amžių sandūros menas. Prielaidos, apraiškos, reikšmės, 1965). Pastarojoje knygoje kaip tapytojo-dailininko pavyzdys vėl minimas Čiurlionis, pristatoma jo žymioji „Fuga“, deja, publikuota nespalvotai. Laikui bėgant mums pavyko įsigyti ir 1977 m. „Vagos“ leidyklos išleistą jau spalvotą albumą. Su muzika buvo sunkiau, bet Čiurlionis ėmė daryti vis didesnę įtaką mūsų vaizduotei.

Dėmesys Čiurlioniui stiprėjo ir dėl mano susidomėjimo Lietuva: tiek Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, kuri buvo mano protėvių tėvynė, tiek moderniąja Lietuva, lietuvių kalba ir kultūra. Šiuo požiūriu svarbų vaidmenį atliko Czesława Miłoszo eseistika ir poezija. Emociškai visa tai papildė mano senelio Mariano Okulicz-Kozaryno, Nesvyžiaus Radvilų girių miškininko ir puikaus pasakotojo, gavendos. Jis laikėsi Adamo Mickiewicziaus apibrėžtų konvencijų, nors jų taisykles žinojo iš sakininės tradicijos, o ne iš „Paryžiaus paskaitų“. Ir čia įdomu: mano senelio ūkis buvo įsikūręs prie Nočios upės, prie tos pačios, prie kurios stovėjo Czarnockių šeimos dvaras. Būtent ten lankydavosi Sofija Kyman-taitė, draugavusi su Czarnockių panelėmis. Ir mano senelis ten mėgo lankytis, nors, žinoma, tai buvo jau po Pirmojo pasaulinio karo. 1990-ųjų viduryje, kai pradėjau dirbti su Čiurlionio laiškais, senelis artėjo į gyvenimo pabaigą (mirė 1995 m., sulaukęs beveik 97 metų), ir jau nebebuvo galimybės pasiteirauti jo apie Czarnockius...

S. V.: O kaip kito jūsų santykis su Čiurlionio kūryba – ir daile, ir muzika – tyrinimams įsibėgėjus?

R. O.-K.: 1990-ųjų viduryje jau šiek tiek daugiau žinojau apie menininko biografiją ir kūrybą. Tada Janinos Janulevičiūtės dėka teko aplankyti abu Čiurlionio muziejus Druskininkuose ir Kaune – mažąjį ir didįjį. Klausiausi įsigytų Čiurlionio muzikos plokštelių, skaitydavau apie jį įvairius darbus lietuvių kalba – labai lėtai, naudodamasis žodynu. Ir turėjau tam tikrą interpretacinę idėją, kilusią, kaip vėliau paaiškėjo, ne tik man.

1994 m. Lenkų filologijos katedros surengtoje konferencijoje „Vilniaus romantizmo kontekstai“ pristačiau pranešimą ne apie Mickiewiczų, o apie Juliusą Słowackį ir Čiurlionį. Beje, gaila, kad Słowackis Lietuvoje taip mažai žinomas ir skaitomas, nes, pasak jo žinovės, profesorės Alinos Kowalczykows, poeto vaizduotė buvo persmelkta Vilniaus, kuriame jis užaugo, reminiscencijų. Ji net buvo pažadėjusi parašyti atskirą straipsnį šia tema specialiai lietuvių skaitytojams, išplėsdama savo knygos apie Słowackį skyrių, tačiau to taip ir neįgyvendino. Idėja sugretinti šio romantinio poeto vėlyvuosius, vadinamuosius mistinius, eilėraščius su Čiurlionio paveikslais, be manęs, dar buvo kilusi profesoriumi Stanislovui Burkotui, Józefo Ignacy Kraszewskio tyrinėtoji, kuris po mano paskaitos priėjęs pasakė, kad, lankydamasis Kauno galerijoje ir žiūrėdamas į Čiurlionio paveikslus, šyptelėjo: „Tai juk mistinis Słowackis!“ Be abejo, tai buvo tik pirmas įspūdis, o mano tezė jau tada turėjo daugiasluoksnią formą, buvo ne tik intuityvi, bet ir pagrįsta daugybe pavyzdžių. Stengiausi parodyti, kiek daug Čiurlionio ir Słowackio pasaulių aspektų sutampa, kad atsiremčiau į menų sintezės idėją, kuri buvo tokia svarbi XIX a., o ypač XIX–XX a. sandūroje. Mano nuomone, lietuvių menininko sprendimas teikti pirmenybę tapybai, o ne muzikai, galėjo būti įkvėptas ir Słowackio minties, kad tapyba yra šviesos menas, o tik po to galime kalbėti apie garsą ir muzikos meną. Manau, šią idėją patvirtina net ir tai, kaip kompozitorius įsivaizdavo operos *Jūratė* įžangą, apie kurią rašė laiške Sofijai. Be to, nors to neįmanoma įrodyti moksliskai, esu linkęs manyti, kad pats Čiurlionis maždaug apie 1905 m. ėmė suvokti save kaip žmogų, perėmusį vadovavimą Lietuvai, jos – Słowackio žodžiais tariant – Karališkąją Dvasią. Savo knygos pavadinime negalėjau parašyti „Čiurlionis – Lietuvos Karalius-Dvasia“, pasirinkau – *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių*. Kita vertus, tuo metu daugelis mūsų menininkų siekė įkūnyti istoriją vedančią

dvasią. Stanisławas Wyspiański neabejotinai laikė save tokia figūra Lenkijos atžvilgiu. Tai, be kita ko, parodo, kad lyginamosios studijos labai reikalingos norint geriau suprasti Čiurlionio palikimą.

S. V.: Kalbant apie Słowackį, galbūt jo kūrybos recepciją Lietuvoje paskatins neseniai pasirodęs dramos *Mindaugas, Lietuvos karalius* vertimas (2025). Įžangoje vertėja profesorė Regina Koženiauskiene taip pat aptaria Słowackio įtaką Čiurlioniui (kas, jos teigimu, „daliai skaitytojų turbūt nuskambės kaip sensacija“, Koženiauskiene 2025: 23), išskiria jūsų knygos *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių* ketvirtąjį skyrių „Saulėtos meilės kalba“, teigia, kad „[m]etaforų paralelės Słowackio ir Čiurlionio kūryboje neabejotinos, matomos netgi piešiniuose ir akvarelėse [...]“ (*ibid.*, 24). Galbūt ši drama – jos pasirodymas lietuvių kalba – gali padėti atrasti daugiau šių dviejų ryškių kūrėjų sąsajų?

R. O.-K.: Tikrai dar į daug ką būtų galima atkreipti dėmesį, daug ką interpretuoti. Neseniai vykusioje Čiurlioniui skirtoje konferencijoje Poznanėje tai kaip tik ir pabandė padaryti dr. Jędrzejus Krystekas. Jis susiejo dvi įtakas Čiurlioniui – Słowackio ir Friedricho Nietzsche’s, kurį Jaunoji Lenkija skaitė lygiagrečiai su vėlyvąja Słowackio kūryba, ypač jo paskutiniu kūriniu *Karalius-Dvasia*, labai svarbiu Čiurlionio kartai. *Mindowe, Król litewski* (Mindaugas, Lietuvos karalius) – ankstyvoji Słowackio drama. Vis dėlto tam tikri kūrėjo vaizduotės, paskutinais gyvenimo metais visiškai nežabotos, bruožai buvo matyti jau tada – šiai temai skirtas ne vienas mokslinis darbas.

Profesorė Koženiauskiene neabejotinai teisi, taip toli ieškodama mano pastebėtų panašumų kilmės. Juk ji puikiai išmano, žinoma, neminint kitų laikotarpių, XIX a. 3-ojo dešimtmečio literatūrą, veikusią Słowackį paauglystėje. Be to, kai kalbama apie ankstyvąją ar vėlyvąją Słowackio kūrybą, galima pamanyti, kad turima galvoje daugelio dešimtmečių biografija, o juk poetas gyveno vos 39 metus, tik ketveriais daugiau nei Čiurlionis.

S. V.: Susirašinėjame vykstant įvairiems renginiams, skirtiems M. K. Čiurlionio 150-mečiui. Nenuostabu, kad tokio masto menininko, dailininko, kompozitoriaus, mąstytojo jubiliejui skiriamas didelis kultūros bendruomenės dėmesys ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygmeniu. Ar, jūsų nuomone, tokie – proginiai – minėjimai pasiekia visuomenę, ar padeda jai geriau pažinti įvairiapusę Čiurlionio

asmenybę, o gal neišvengiamai menininką ir šiek tiek „susiaurina“, parodo tik nedidelę jo tapatybės, veiklos masto pusę? Ar tokių progų metu nėra pavojaus kūrėjo pernelyg romantizuoti, idealizuoti, t. y. ar jubiliejų metu yra vietos kritiškam, analitiškam vertinimui?

R. O.-K.: Žinau, kad kartu su įvairiomis iniciatyvomis, skirtomis Čiurlionio atminimui, kilo ir abejonų, ar verta suteikti tokį mastą minėjimui, kartu sumenkinant kitų pasiekimus, jau nekalbant apie valstybės biudžetą. Atrodo, kad čia susiduriame su sąvokų ir vertybių painiava, kuri šiais laikais nėra reta. Tai aktualu Lietuvai, Lenkijai ir kitoms šalims. Jau ilgą laiką renkamasi provokuoti emocijas bei protus užuot dėjus pastangas kurti prasmingą hierarchiją ir skyrus lėšų jai įtvirtinti. Jei tokios hierarchijos nėra (ją paneigia tiek teorija, tiek ir gyvenimo patirtis), tuomet nėra prasmės svarstyti Čiurlionio vietą Lietuvos ir pasaulio kultūroje, jo didybę ar trūkumus. O štai paviršutiniškas, inertiškas didybės garbinimas, kuris iš tikrųjų nereikalauja kūrinio pažinti, stengtis jį suprasti, mano nuomone, rodo netikėjamą žmogaus didybę, kitaip tariant, tai menkumo pandemijos simptomas. Nežinau, ar galima ją sustabdyti, tačiau džiaugiuosi, jog vis dar yra žmonių, kurie sugeba įvertinti kito žmogaus literatūrinius ar meninius pasiekimus ir netgi pripažinti didelę šių pasiekimų vertę ne vien todėl, kad taip buvo mokoma mokykloje. Nekvestionuoju formuojančio įvairių institucijų vaidmens, tačiau kontaktas su menu vaisingas gali būti tik tada, jei jis pirmiausia yra asmeninis. Kad menas kalbėtų visiems, jis turi kalbėti man. Be manęs jis tikrai nebebus universalus. Čiurlionio laišakai parodo, kaip gyvenimas susipina su menu, kaip menas pažadina individualų jautrumą ir kaip jis gali būti nestereotipiškai derinamas su jautrumu kitiems. Taigi, pažymint Wolfgango Amadėjaus Mozarto, Fryderyko Chopino ir Čiurlionio jubiliejus, pirmiausia reikėtų ieškoti būdų, kaip padidinti žmonių jautrumą grožiui, o galbūt ir gėriui, ir gėriui. Tikiuosi, kad *Korespondencijos* dvitomis leidimas padės užmezgti asmeninį ryšį su Čiurlionio kūryba.

Grįždamas prie ankstesnio klausimo galėčiau pridurti, kad Čiurlionio laiškus, ypač tuos, kurie perteikia jo paskutinės meilės išgyvenimą, skaitau su vis didesniu susidomėjimu, nors puikiai žinau, kaip tragiškai baigiasi ši istorija. Ir ten randu naujų interpretacinių užuominų, nors kūrinių ir neinterpretuoju per biografijos prizmę. Vis dėlto negaliu atsikratyti įsitikinimo, kad netgi labiausiai neapibrėžtos reikšmės kuriamos žodžiais.

S. V.: Esate teigęs, kad dėmesys Čiurlioniui Lenkijoje suintensyvėjo nuo 2001 m. rudens, kai dviejuose Lenkijos nacionalinio muziejaus padaliniuose – Varšuvoje ir vėliau Poznanėje – buvo pristatyta reprezentatyvi jo darbų paroda. Kaip nuo to laiko kito Čiurlionio kūrybos vertinimas ir reikšmė Lenkijoje, kiek ir kokio dėmesio jo kūrybai ir biografijai skirta šimet?

R. O.-K.: Susidomėjimo Čiurlioniu istorija Lenkijoje ilga. Apie savo dėmesį šiam menininkui jau šiek tiek papasakojau, o bendrąją tokio susidomėjimo istoriją mėginau rekonstruoti minėtoje knygoje. Žmonės Lenkijoje, tarp jų – ir Lietuvoje žinomas meno istorikas, profesorius Jerzy Malinowski, dar prisimena, kad ir sovietiniais laikais kalbėta apie kritinį menininko laišku leidimą – daugiausiai originalių (lenkų kalba), bet ir verstų. Būta ne vieno tokio bandymo, o rėmė juos pati Valerija Čiurlionytė-Karužienė. Vis dėlto tą darbą užbaigti buvo lemta būtent man. Dar tik kaip būsimasis *Korespondencijos* redaktorius susipažinau su profesoriumi Stasiu Goštautu, kuris labai prisidėjo organizuojant personalines Čiurlionio parodas Lenkijoje. Jis surengė bendrą mūsų susitikimą su tuomečiu Nacionalinio muziejaus Varšuvoje direktoriumi Ferdynandu Ruszczycu, o po to ir su dr. Piotru Kopszaku, vėliau kuravusiu varšuviškę parodą bei kartu su manimi redagavusiu katalogą. Ėmiausi su juo bendradarbiauti, iki šiol palaikome pažintį. Taip pat dalyvavau parengiamajame parodos Poznanėje susitikime. Abi tos parodos buvo labai sėkmingos, neabejotinai prisidėjo populiarinant menininką Lenkijoje, sulaukė žiniasklaidos dėmesio, nors itin skambią atgarsių ir nebuvo. Jų poveikis greičiau ilgalaikis.

Varšuvos ir Krokuvos pavyzdžiu pasinaudojo kiti regionai. 2006 m. surengta paroda Katovicuose, ją papildė koncertas ir konferencija, o vainikavo gražiai išleista knyga. Čiurlionio kūryba (parodos su lydinčių renginių ciklu pavadinimas – „Lietuviškasis pasakojimas“) buvo plačiai pristatyta Krokuvoje (su originaliai parengtu katalogu). Prieš penkerius metus kūrėjas pristatytas ir Šecine, apžvalginėje XX a. I pusės lietuvių meno parodoje. 2005 m. Jacekas Kasprzycas ir Tamara Sorbian Poznanėje sukūrė animacinį filmą *Andante*, o prieš pat 2000 m. Dorota Latour ten pat – dokumentinį filmą *Eik ir dairykis nuo aukštų bokštų*. Būtina paminėti ir Kultūros centro Markose prie Varšuvos veiklą populiarinant Čiurlionio asmenybę ir kūrybą; iniciatorė buvo Jadwiga Siedlecka-Siwuda, o dabar pirmuoju smuiku ten griežia Luiza Wojciechowska-Konopka. Pastaraisiais metais parašyta mokslinių darbų, skirtų ir menininko kūrybos visumai, ir atskiroms dalims. Be jau minėtųjų, anksčiau išėjo dar kelios knygos:

Wiesnos Mond-Kozłowskos redaguotas straipsnių rinkinys *Stanisław Wyspiański – Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. The Neighbouring of Cultures, the Borderlines of Arts* (Stanisław Wyspiański – Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Kultūrų artimumas, menų ribos, 2012), Jaceko Szerszenowicziaus *Inspiracje plastyczne w muzyce* (Plastinės inspiracijos muzikoje, 2012), Paweło Siechowicziaus *Wyobraźnia muzyczna Mikalajusa Konstantinasa Čiurlionisa* (Muzikinė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio vaizduotė, 2015). Atsižvelgiant į tai, kad nuo 2001 m. prabėgo beveik ketvirtis amžiaus, derlius neatrodo labai įspūdingas, net jei šalia knygų minėtume straipsnius spaudoje ir rinktinėse. Šiaip ar taip, daugumoje tų darbų kompozitoriaus ir tapytojo kūryba nagrinėjama universaliu požiūriu, tapybos muzikalumo, muzikos tapybiškumo, kitaip tariant, menų sintezės aspektu. Vis dėlto tokio darbų korpuso vertė matuojama ne publikacijų skaičiumi. Apie Čiurlionio įsitvirtinimą Lenkijoje, jo savinimąsi, kas jokių būdu nereikia polonizacijos, daugiausiai pasako toks faktas: Čiurlionio kūryba vis dažniau pasitelkiama darbuose apie kitus menininkus ar meno, muzikos, estetikos istorijos monografijose, pvz., Magdalenos Saganiak *Człowiek i doświadczenie wewnętrzne. Późna twórczość Mickiewicza i Słowackiego* (Žmogus ir asmeninė partitis. Vėlyvoji Mickiewicziaus ir Słowackio kūryba, 2009) ar Marcino Gmyso *Harmonie i dysonanse. Muzyka Młodej Polski wobec innych sztuk* (Harmonijos ir disonansai. Jaunosios Lenkijos muzika kitų menų kontekste, 2013). Menininko biografijai iki šiol nebūdavo skiriama daug dėmesio, išskyrus įvairius straipsnius neprofesionaliojoje spaudoje, bet tam dar ateis laikas.

S. V.: Solidi jūsų monografija *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių* pasirodė dar 2009 m. ir pirmąsyk taip išsamiai įvertino Čiurlionio ryšius su lenkų XIX–XX amžių sandūros kultūra, galimas įtakas ir sąsąukas. Jei tektų šią knygą perrašyti, rašyti šiandien, ar būtų, ką keistumėte, matytumėte kitaip?

R. O.-K.: Tikiuosi, kad monografija nėra solidi formalija šio žodžio reikšme. Knygoje žingsnis po žingsnio tyrinėju ne visus faktinius ir tikėtinus Čiurlionio ryšius su to laiko Lenkijos kultūra, o tik tuos, kurie man atrodė ypač įdomūs. Taip pat man buvo svarbu, kad interpretacijos nebūtų atitrūkusios nuo menininko laišku ar jo biografijos faktų. Į „pilkąją valandą“ pirmiausia atkreipiau dėmesį kaip į laiškuose vis pasikartojančią sąvoką, komentuodamas korespondenciją, stengiausi kuo tiksliau perteikti tos sąvokos reikšmę – tuo pat metu man vis

aiškiau atsiskleidė, koks svarbus tas paros metas buvo XIX ir XX a. menui, muzikai, literatūrai, taip pat ir kinui. Medžiagos europinio masto tyrinėjimams, parodoms, festivaliams čia be galo daug. Tarp kitko, lietuvių literatūrologijoje apie tą paros metą, nagrinėdama, jei neklystu, Vinco Mykolaičio-Putino *Tarp dviejų aušrų*, rašė profesorė Viktorija Daujotytė-Pakerienė. Nusprendžiau knygoje apsiriboti tik keturiais objektais, nors jau tada buvau apgalvojęs ir kitus motyvus: žvaigždžių, varpų ir debesų. Galbūt šios temos, jei tik nepasens, bus aptartos kitoje knygoje. Joje pabandyčiau riboti išnašų kiekį. Nors pats išnašas labai mėgstu, jos dažniausiai kliūna skaitytojams. Kai kas netgi atsisako skaityti knygą, jeigu joje esama išnašų. Vis dėlto tokiems skaitytojams nepataikausiu.

S. V.: Daug apie Čiurlionį šiandien mums pasakoja išlikusi egodokumentika, laiškai. Jei reikėtų jais remiantis pristatyti Čiurlionio charakterio ir būdo bruožus, kaip juos apibrėžtumėte, koks Čiurlionis atsiskleidžia laiškuose ir kiek šis įvaizdis skiriasi priklausomai nuo adresato?

R. O.-K.: Adresatas neabejotinai paveikia siuntėją. Taip sako epistolikos teoretikai, kitaip ir būti negali, nes tai įrodo ir praktika. Vienaip rašoma tėvams, kitaip – vien mamai, kitaip – valdovui, dar kitaip – patikimam bičiuliui ir jau visai kitaip – sužadėtinei. Kiekviename tokių laiškų matome šiek tiek kitokį ryšį, šiek tiek kitokią kalbą ir vis kitą rašančiojo pusę. Tai – normalu, nors, kita vertus, žinoma, šitaip gali reikštis noras pasirodyti kitokiam, nei esi, kurti ar net klastoti savo įvaizdį.

Čiurlionis laiškuose – ir namiškiams, ir Eugeniuszui Morawskiui, ir Sofijai Kymantaitei – vis dėlto išlieka vienodas: susirūpinęs kitų reikalais, neapsimetinėjantis, kai kalba apie savo reikalus. Jis neabejotinai buvo vedamas tam tikro nuoširdumo idealo, tik klausimas – kokio: emocinio ar intelektualinio (remiantis Magdalenos Popiel išryškinta skirtimi, Popiel 2007: 238–249)? Čiurlionis buvo gilinimosi į save priešininkas, tačiau negebėjo visiškai atsisakyti savianalizės, priešinosi į save orientuotam dekadentiškam jautrumui, tačiau lietuvių dailės parodas lankantys tėvynainiai įžiūrėdavo jo kūryboje dekadentiškų bruožų. Greičiausiai buvo draskomas tai epochai būdingų vidinių prieštarų ir siekė tai epochai būdingų idealų, taip pat ir nuoširdumo idealo, bet tuo pat metu liko savimi. Dabar štai pagalvojau, kad tai matyti ir jo kūryboje, kurioje jis taiko įvairius stilius, atsiduoda įvairioms įtakoms, bet – išskyrus nebent keletą darbų,

kuriuose mada įveikia individualybę, – visur palieka savo parašą, kaip ant bangos „Jūros sonatos“ „Finale“ dalyje.

S. V.: Minėtieji du Čiurlionio korespondencijos tomai (2019 ir 2024), kurių teksto ir paaiškinimų rengėjas buvote, – pavydėtinai kruopščiai parengti leidiniai. Tai ne tik patys laišakai, pateikti lenkų ir lietuvių kalbomis, bet ir išsamiai parengtos išnašos, aiškinančios, tikslinančios Čiurlionį supusią aplinką ir kontekstus; taip pat – kokybiškai pateiktos iliustracijos. Kodėl sudarant šiuos tomus pasirinkta laiškus pateikti chronologiškai, o ne, pvz., rūšiuoti pagal adresatą?

R. O.-K.: Esant chronologinei tvarkai, kuri atrodo natūraliausia, ypač kai skelbiami ir Čiurlionio gautieji laišakai, lengviau suvaldyti medžiagą, susieti ne viename laiške išnyrančias gijas. Šitaip parengta korespondencija tampa pamatu būsimajai menininko biografijai ar monografijai apie jį, o pirmiausia – gyvenimo ir kūrybos kalendoriumi. Leidžiant Čiurlionio laiškus, tokią pagrindinę laiko ir gyvenimo įvykių juostą sudarė Nijolė Adomavičienė, su kuria daugelį metų bičiuliškai bendradarbiauome, tačiau vis aiškiau regiu poreikį, netgi būtinybę sukurti išsamų kalendorių. Sumanymas – ne mano vieno, jam, pavyzdžiui, pritaria dr. Nida Gaidauskienė ir doc. dr. Darius Kučinskas. Be to, būtų gerai, jei pavyktų įsteigti padalinį ar netgi – profesoriaus Vytauto Landsbergio idėja – institutą informacijos apie menininką korpusui tvarkyti. Argi žymiausias moderniosios Lietuvos menininkas nėra nusipelnęs panašios įstaigos? Mano skyriuje Poznanėje kurį laiką veikė Cypriano Norwido gyvenimo ir kūrybos kalendoriaus dirbtuvės, jų veiklą vainikavo fundamentali publikacija.

S. V.: Čiurlionis laiškuose pasirodo kaip atvira, kūrybinga, atsakinga asmenybė, turinti, be kitų savybių, dar ir gerą humoro jausmą, mokanti būti žaisminga ir ironiška, ir autoironiška. Dėl tos (auto)ironijos, gero humoro, laišakai labai gyvi, juos norisi skaityti ir skaityti tarsi grožinį kūrinį¹... Kartu tas humoro jausmas, šarmingas

1 P vz., „Tiesa, bičiuliaujuosi su vienu moksladraugiu (švedas Paulssonas), bet tai liūdina bičiulystė, nes nebyli. Jis nemoka lenkiškai, aš švediškai, ir abu prastai mokame vokiškai. Juokinga. Pradedame ką nors vienas kitam pasakoti, ir kaip tik įdomiausioje vietoje mums pritrūksta žodžių, arba nebesuprantame vienas kito. Tada Paulssonas sako: *doiče šprake ist šveinerai*, o aš karštai pritariu. Taip ir praeina laikas“ (Čiurlionis Mikalojus Konstantinas, *Korespondencija*, 1, 335). Toliau cituojant iš šio leidinio skliaustuose nurodomas tomas ir puslapio numeris.

charakteris² Čiurlionį man, kaip skaitytojui, labiau „sužmogina“, priartina, leidžia jį matyti ne kaip „didįjį genijų“, o kaip kūrybingą, ambicingą, smalsų, bet ir žemišką, įvairių rūpesčių turėjusį ir juos įveikti bandžiusį žmogų... Gal tokia guvi, žaisminga laikysena³, ryškėjanti dalyje laiškų (kitur būta ir melancholijos, apatiškesnės nuotai-
kos), Čiurlioniui padėjo kilusius rūpesčius, problemas lengviau įveikti?

R. O.-K.: Be abejo, bent jau iki tol, kol liga įveikė menininko protą. Anksčiau, išskyrus tuos aptemimo momentus, kurių Čiurlioniui pasitaikydavo, jo asmenybė buvo labai turtinga, be abejo, labiau introvertiška. Tai nereiškia, kad jam stigo gebėjimo megzti socialinius ryšius, juolab – bičiuliškus santykius. Čiurlionis buvo autoritetas ne tik seserims ir broliams – normalu, turint galvoje vyresnį jo amžių, – bet ir studentiškoje aplinkoje. Polinkis į melancholiją jame derėjo su polinkiu rūpintis kitais ir gebėjimu atsiriboti nuo savęs paties bei išvengti rimto tono – ir savo, ir kitų žmonių atžvilgiu. Čiurlionis mėgo įvairius žaidimus ir socialines veiklas, taip pat ir tas, kuriose dalyvaudavo vaikai. Prie jų mielai prisidėdavo, inicijuodavo ir pats, ką nors inscenizuodavo. Tokiam polinkiui įtaką padarė ypatinga atmosfera namuose, tačiau ir studentiškas, ir bohemiškas gyvenimas Varšuvoje, suteikęs jam daug džiaugsmo. Beje, drauge su Eugeniuszu Morawskiu Čiurlionis buvo sumanęs leisti humoro žurnalą.

Šviesioji šio menininko pusė – atskira tema, padedanti išvengti stereotipų.

S. V.: Viena labiausiai man įstrigusių laiškų temų, jau šiek tiek jūsų aptarta, – Čiurlionio svarstymai apie savęs pažinimą, pvz.:

Man atrodo, kad patarimas „pažink save patį“ ne tik nereikalingas, bet net kenksmingas. Jei būčiau filosofas, tai iš visų jėgų skelbčiau aplink: „Nepažink savęs paties.“ Savižina, savianalizė tai baisus mūsų priešas, ji gadina ir pagraužia mumyse kiekvieną nuoširdesnę jausmą, atšaldo kiekvieną kilnesnę užmojį ir įkarštį. [...] Ir liūdniausia tai, kad „savižina“ vis labiau plinta – yra net jaunų žmonių, niekuo kitu neužsiimančių, išskyrus savo jausmų tyrimą ir matavimą. Tai baisu. [...] Norėdamas būti laimingas, žmogus turi kuo mažiausiai mąstyti apie save (1, 279).

2 Bene lakoniškiausias iš visų laiškų – laiškas Povilui Čiurlioniui 1903 m. lapkričio 15 d.: „Laba diena! / Rašyk, nes primušiu. / Myl.“ (1, 447).

3 Vieną laiškų Eugeniuszui Morawskui, kurį pasirašo kaip bendrą nuo jo ir žmonos Sofijos, sueiliuoja: „Vienatini Geniau, mielasis, meiliausias / Mes rašom Tau šitaip, visai nekalčiausiai. / Mat ar mums Veltšmercas, ar rojus, / Galvoj ir širdy ištisai baladojies. [...]“ (2, 263).

Remiantis šia teze, gal būtų galima sakyti, kad savęs pažinimą jis iškeitė į meninę kūrybą? Nors eskapistu Čiurlionio vadinti turbūt negalėtume, turint galvoj, kad jis skirtingais gyvenimo laikotarpiais buvo aktyvus ir socialiniame gyvenime, nemažai ir pakeliavo, vien tik alternatyvioje meninėje tikrovėje užsidaryti nesiekė?

R. O.-K.: Įdomu, kodėl klausiate, ar Čiurlionio poziciją galima įvardyti kaip eskapistinę? Ar gali būti, kad eskapizmas dabar reiškia ne atsiribojimą nuo pasaulio, nuo šiuolaikinio pasaulio ir jo keliamų klausimų, o pabėgimą nuo savęs, atsisakymą „pažinti save“? Tai reikštų, kad šiandien žmogaus psichikai pripažįstame aukštesnį būties statusą nei jį supančiai tikrovei. O Čiurlionis kaip tik priešinosi individo sutelkčiai į save. Laikė tai daugelio žmogiškųjų nelaimių ar išvis laimės jausmo netekties priežastimi. Jis to siekė išvengti, nors, kaip žinome iš laiškų, ypač Povilui, ir kaskart pagaudavo save tai darant.

Senovės graikų maksimą *gnothi seauton*, pažink save, Čiurlionis bandė neigti, t. y. paversti draudimu save pažinti, bet ne atsisakant tradicijos tyrinėti žmogų, jo esmę, o paradoksaliai kaip tik palaikant tą tradiciją. Čiurlionio laikais paplitusi savianalizė, taikant psichologų siūlomus principus, pvz., Wilhelmo Wundto introspekcionizmą, vedė – tai irgi aprašyta – prie jausmų ir valios atrofijos. Procesą aprašė tokie tuomečiai nervingumo, šiuolaikiškai tariant, neurozės teoretikai kaip Richardas Kraftas-Ebingas ar Paolo Mantegazza, o Čiurlionis savianalizę priešino intuicijai (šią problemą užčiuopė ir Poznanės konferencijoje įdomiai apibūdino jaunas mokslininkas Julianas Bakuła).

Jūsų cituotasis laiško Walerijai Markiewiczównai fragmentas sietinas su ankstesniu Druskininkų epizodu, kuriame prisimenamas Čiurlionio pasivaikščiojimas už miestelio su Walerija ir jos broliu Marianu. Birželio vakaras ir žvaigždėta naktis nuteikė juos meditatyviai, paskatino Waleriją (Walunią) pamąstyti, „kaip turėtų atrodyti tikra malda“. Prisiminęs tą vakarą, Čiurlionis pasidalino su Markiewiczówna nuomone apie savityrą ir paklausė, ką ta tema mananti ji. Iš čia išeitų, kad psichologinei savęs pažinimo koncepcijai jis priešino metafizinę.

S. V.: Didelis pluoštas laiškų skirtas kompozitoriui, tapytojui, bičiuliui Eugeniuszui Morawskiui. Laiškuose jie dalijasi savo kūryba, apmąstymais, vienas kitą skatina, draugiškai pašiepia... Atrodo, šis ryšys Čiurlioniui buvo vienas svarbiausių, bent jau studijų Leipcige ir Varšuvoje laikotarpiu? Ar tarp jo ir draugo

jautėsi konkurencija? Antai viename laiške Čiurlionis rašė: „Pameni, visada Tau sakydavau, kad bijau tik Tavo konkurencijos, ir tai šventa teisybė“ (1, 401).

R. O.-K.: Morawskio ir Čiurlionio bičiulystė – tikros draugystės egzistavimo įrodymas. Jie dalijosi likimu ir viltimis, negailėjo vienas kitam dėmesio ir laiko. Daug ką kartu planavo, taip pat krėtė įvairias išdaigas. Pagal amžių sandūros madą su jauduliu kviesdavosi dvasias (kai vyresnieji Morawskiai jau eidavo miegoti). Ir jau visiškai rimtai stengėsi atpažinti laiko dvasią ir mene, ir politikoje. Morawskis prieš tėvo, labai nukentėjusio nuo tremties po 1863 m. sukilimo, valią ėmėsi konspiracinės veiklos su socialistais ir nepriklausomybės šalininkais, tačiau buvo susektas, įkalintas ir sulaukė banicijos nuosprendžio. Kiek to meto įvykiuose dalyvavo Čiurlionis, dar neišaiškinta, bet greičiausiai caro policija ir nuo jo nenuleido akių. Abu bičiuliai vienas kito namuose Varšuvoje ir Druskininkuose buvo priimami svingingai, laikomi namiškiais; kad ir kaip atrodytų, nelaiminga Mikalojaus Konstantino ir Marijos Morawskos meilės pabaiga tokiam įspūdžiui neprieštarauja.

Frazę „apie konkurenciją“ sunku teisingai paaiškinti neatsižvelgiant į draugiškus ryšius tarp šių dviejų kompozitorių – lietuvio ir lenko, kaip ir tą frazę suprasti, ištraukus iš laiško, iš kurio ji paimta, konteksto. Konkurencija čia yra ne kas kita, kaip sveikas varžymasis siekiant tobulybės. Tuo metu Čiurlionis lenkė Morawską komponavimo technikos įgūdžiais (iš dalies dėl to, kad kai ko daugiau per pusmetį buvo išmokęs Leipcigo konservatorijoje). Tačiau jis norėjo, kad bičiulis neatsiliktų – džiaugėsi Morawskio iš Varšuvos atsiųsta sonata, liudijusia autoriaus pažangą. Porą kartų kruopščiai išanalizavęs kūrinio tekstą, Čiurlionis pažymėjo silpnesnes vietas ir pabrėžė kompozicijos vertę. Du kartus prisipažino, kad tokia konkurencija jį nepaprastai džiugina. Žinodamas Morawskio polinkį padykinėti ar bent jau atidėti darbą (apie šį polinkį – prokrastinaciją – šiandien daug kalbama), Čiurlionis stengėsi draugą mobilizuoti. Jis pripažino didelį Morawskio talentą ir tikėjosi kartu su bičiuliu pasirodyti prieš auditoriją. Vis dėlto bendrų koncertų surengti jiems nepavyko, o ir dabar tokių, kuriuose atliekama šių abiejų kompozitorių muzika, pasitaiko itin retai.

S. V.: Laiškuose atsiskleidžia ir Čiurlionio pasakotojo talentas (ypač kai pasakoja kokius nors nutikimus, tikrus įvykius), literatūriniai gabumai, tapybiška jo vaizduotė, polinkis į filosofinius apmąstymus. Antai laiške Włodzimierzui Morawskui Čiurlionis rašo:

Mėgstu tylą, bet šiandien nepakenčiu. Atrodo man, kad kažkas tyko. Baisu. Dingtelėjo man, kad toje tyloje glūdi svarbi paslaptis. Kartais atrodo, kad ta tyli ir juoda naktis tai kažkokia milžiniška pabaisa. Ji išsikėtojo ir lėtai lėtai alsuoja. Plačiai atvertos sustingusios milžiniškos akys, o jose – abejingumo gelmė ir viena svarbi paslaptis (1, 405).

O laiške Eugeniuszui Morawskiui:

Nuolat šnekame viena, darome kita. Tiek žodžių! Tiek įvairių kilnių ir gražių dalykų sąvokų! Kur tie dalykai? Negi turėtume dvejopą gyvenimą: vienas – bjaurus ir tikroviškas, kitas – gražus ir kilnus, bet tik žodžiuose, pakibęs ore? Kodėl negalima gyventi vien to kito gyvenimo? Kodėl jis toks nepagaunamas? (1, 413).

Arba laiške Sofijai:

Ar esi mačiusi, kaip atrodo sniegu apibarstyti auksuoti bokštai padūmavusiame niūriame danguje? Vaikutėle meiliausioji, visa, kas tik nuostabu Dievo pasaulyje, man primena tokią vieną mielą Mažylę, kuri ten kažkur būna, perka baltus šydsus ir tvarkosi, norėdama patekėti kaip giedri giedri saulė ir šviesti ir man, ir visai žemei (2, 179).

Ar galima sakyti, kad tokie ir panašūs apmąstymai (ir laiškuose, ir viduje) buvo ir jo meninis stimulus, ilgainiui persikeldavęs į muziką ir tapybą?

R. O.-K.: Grįžtame į tamsiąją pusę, o vėliau persikelsime į šviesiąją. Arba pašviesintąją. Birutės Verkelytės–Fedaravičienės parengtame albume citata iš laiško Morawskiui pateikiama kaip komentaras dviem paveikslams, nutapytiems vienerių metų intervalu (1903–1904 m. ir 1904–1905 m. sandūroje), abu – vienodu pavadinimu *Ramybė*. Žinome tas dvi skirtingai pavaizduotas salas, žvelgiančias į žiūrovą tuo pačiu spindinčiu žvilgsniu. Kas tame žvilgsnyje slypi? Ar iš tiesų ilgalaikė ramybė, ar tik laikinas atokvėpis? 1903 m. pabaigoje Povilui siųstame atviruke matome to paties motyvo katastrofistinį perteikimą – tokia pat sala ten pavaizduota kaip milžiniškas juodas padaras, kurio kūnas išdrikęs palei horizonto liniją vandenyje atsispindinčio raudonai oranžinio dangaus fone. Šis kūrinys nėra išskirtinis ir tikriausiai todėl neįtrauktas į albumą, bet minėtoji citata jam

tinka labiau. Mėnesiu anksčiau Mikalojus siuntė broliui atviruką su dar kitokia to paties motyvo versija. Personifikuota sala ten šviesi, galima sakyti, balta, bet saulės aureolė aplink ją – kruvina. Peizažo apačioje pavadinimas – *Jehova*. Ten pavaizduotas tikrai ne Ramybės Dievas. Taigi įvaizdis, manichėjiškai ištemptas tarp priešybių, įgydavo tai vienokį, tai kitokį pavidalą, meniniu požiūriu tobulėjo, sublimavosi, tačiau nerimas, iš kurio buvo kilęs, nei blėso, nei nepaliaujamai keitė pavidalus. Kaip įžvalgiai „Laiškų Devdorakėliui“ kontekste rašė Mindaugas Kvietkauskas, Čiurlionio pasaulyje „telkiasi modernizmui būdinga galimos katastrofos nuojauta“ (Kvietkauskas 2007: 225).

S. V.: Profesorius Vytautas Lansbergis yra išleidęs knygą *Žodžio kūryba* (1997; 2025), kurioje mėgino aptarti literatūrinės Čiurlionio kūrybos kryptį, literatūriškumo liudijimus laiškuose, kad pristatytų išlikusius literatūrinius bandymus kaip „integralią jo meninės kūrybos kryptį“ (Landsbergis 2025: 30). Viena iš priežasčių, kodėl literatūrinei kūrybai skirta mažesnis dėmesys (ir mažiau viešumo), V. Landsbergio nuomone, buvo rašymas kita – lenkų – kalba: „Jei Čiurlionis būtų rašęs lietuvių kalba, o juolab – jei būtų lietuviškai (nors vertimus) spausdinęsis, jo vardas būtų seniai įjėjęs į mūsų literatūros istoriją, užimtų ten visai savitą kertelę“ (*ibid.*). Ar jūs pritarumėte tokiam teiginiui? Antai esate svarstęs, kad „žodinė Čiurlionio kūryba ne tik suteikia kompozitoriaus ir dailininko portretui trečiąją dimensiją, bet ir atskleidžia jo bruožų sudėtingumą ir verčia susimąstyti, ar Čiurlionio kūrybos muzikalumas yra svarbiausias, vyraujantis jos bruožas“ (Okulicz-Kozaryn 2009: 164).

R. O.-K.: Deja, poetinių Čiurlionio kūrinių išlikę per mažai, kad galėtume, jais remdamiesi, pasakyti ką nors tikra apie visą kūrybą, nuspėti, kas dar yra pražuvę, ką įmanoma surasti, ar juo labiau numatyti, ką autorius dar būtų parašęs... Be to, padėti apsunkina tai, kad keli išlikę literatūrinės kūrybos fragmentai smarkiai skiriasi žanro požiūriu. Galima išvelgti tendenciją pirmenybę teikti tam tikram XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios „avangardiniam“ žanrui, t. y. *petit poème en prose*, tačiau pakaktų dar vieno kito išlikusio verlibru (tais laikais tai irgi buvo naujovėmis dvelkiantis žanras) rašyto teksto, kaip „Sonata“, kad mus vėl pradėtų gundyti kita hipotezė. Įvairių minčių kelia net tie atskiri žodžiai, Čiurlionio užrašyti paveiksluose: Jehova, Trwoga (liet. Pavojus), Stań się! (Tebūnie!) – ir netgi paveiksluose įrašyti ar natose užšifruoti inicialai.

Taigi vertingas yra kiekvienas žodis, kiekviena menininko ranka užrašyta raidė. Įtapyti žodžiai leidžia daryti prielaidą, kad kitu Čiurlionio kūrybos etapu galėjo būti „žodžio kūryba“, bet tai jau gryniausia spekuliacija. Vis dėlto, kad ir kaip keblu tyrinėti tokį kuklų Čiurlionio–poeto palikimą, pritariu profesoriui Landsbergiui, teigusiam, jog tai buvo integrali šio menininko kūrybos dalis. Štai ir įrodymas, kad menas Čiurlioniui, pagal Charleso Morrice'o formuluotę, buvo *l'art intégral* ir kad jis palaikė integralaus menininko koncepciją.

Atsakyti į klausimą, kas būtų, jei Čiurlionis iš karto būtų rašęs lietuviškai ar bent išspausdinęs kūrinius, išverstus į lietuvių kalbą, dar sunkiau. Dėl ribotos pokalbio apimties sunku leisti į platesnius svarstymus. Nieko nežinome apie tai, ar jis rūpinosi savo kūrinių vertimais ir leidimu. Kur nors skelbti originalus nebuvo ryžtingai nusiteikęs. Po 1905-ųjų, kai apsisprendė prisidėti prie lietuviškos judėjimo, jei ketino toliau rašyti, turėjo galvoti, kaip nuo lenkų kalbos pereiti prie lietuvių. Šiaip ar taip, verta paminėti, kad Čiurlionio kalbos mokytoja ir mylimoji Sofija buvo poetė, ir jūdvių meninėje–santuokinėje sąjungoje jai buvo rezervuotas tas vaidmuo. Kalbant apie lenkų kalbos vaidmenį, tai nepaisant to, kaip Čiurlionio akyse keitėsi jos, kaip veiksnio, formuojančio lietuvių savimonę, suvokimas arba, kaip pasakytų Maurycy Mochnackis, jos „pripažinimas savo esybėje“, pats menininkas savąją lietuvių formavo, tautinę tapatybę ir savo misiją Lietuvai atradinėjo ne kitaip, kaip per lenkų kalbą.

S. V.: Sprendžiant iš laiškų, Čiurlionio savivertė atrodo buvusi banguojanti, kartais vertinanti save ir pasaulį gana tiksliai (kiek tai apskritai įmanu), kartais pernelyg kritiška sau ar/ir aplinkai. Taip pat matyti, kad sau ir kitiems jis buvo labai reiklus, tikras perfekcionistas. Pvz., E. Morawskiui 1902 03 18 d. rašo: „Nemanyk, Geniuk, kad aš gal per daug galvoju apie save. Priešingai, kartais man atrodo, kad prastesnio muziko po saule nėra [...]“ (1, 343), o laiške broliui Povilui Čiurlioniui (1905 04 20) net surašo vertinimus savo paveikslams: Tvanas – *nelabai geras*, Rex – *geras*, Tyla – *taip sau* ir t. t. Arba taip pat Morawskiui dedikuotame 1902 02 17 d. laiške, kalbėdamas apie žymiąją Leipcigo koncertų salę „Gewandhaus“, režia: „*Gewandhausas* – pašiūrė. Retai kada duoda tikrai gerų dalykų. Groja irgi ne taip jau gerai, kad geriau nebebūtų galima. Beethoveno simfoniją sugeba, o kitką dažniausiai gadina“ (1, 313). Kaip manote, kiek toks reiklumas, svyruojanti savivertė jam, kaip kūrėjui, padėjo įgyvendinti meninius sumanymus, o kiek galėjo kliudyti?

R. O.-K.: Čiurlionis neabejotinai buvo perfekcionistas, tai matyti ir iš disciplinuotos jo poetinių kūrinių formos. Be savikritikos tobulybė išvis neįsivaizduojama. Kaip reiktų jos siekti, neperpratus, kokios tame kelyje laukia kliūtys?.. Tarp kitko, Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejaus – direktorius tada buvo šviesaus atminimo Osvaldas Daugelis – surengta konferencija, skirta Čiurlionio 120-osioms gimimo metinėms paminėti, ir vadinosi „Tobulybės ilgesys“. Savaime suprantama, kad taip suformuluota tema dalyviams kėlė aukštus reikalavimus, o aš taip ir nesugebėjau pateikti spaudai ten pristatyto pranešimo apie tobulą voratinklį (šypsena – R. O.-K.). Pernelyg aukštai iškelta kartelė tikrai nepadeda įgyvendinti ketinimų, šią gana banalią tiesą patiria visi, kas autentiškai ko nors siekia ir nėra praradę gebos adekvačiai save vertinti. Iš laiškų aiškiai matyti, kad Čiurlionis tokį gebėjimą buvo išsiugdęs, negana to, gebėjo tuo pat metu būti ir mokiniu, ir griežtu savo paties mokytoju. Vis dėlto atrodo, kad šių nežmoniškų vidinių, griežtų ir įtampą keliančių kriterijų kitiems netaikė, priešingai, kitiems būdavo širdingai palankus. Vis dėlto savo ryžtu siekti aukščiausių tikslų pelnydavo kitų pagarbą. Čiurlionis kovojo pirmiausia su savimi, kiauras dienas su įkarščiu dirbo, buvo vienas iš tų XIX ir XX a. meno kankinių. Toks gyvenimo būdas jo psichikai kainavo labai brangiai, penėjo tą pabaisą iš Włodzimierzui 1902-ųjų gegužės viduryje rašyto laiško, varė į apatiją, kurią savaite vėliau Čiurlionis minėjo laiške Eugeniuszui. Nežinau, ar atsakiau į daugialypį Jūsų klausimą, – psichologas tikriausiai tai padarytų išsamiau.

S. V.: Laiškai Sofijai, atrodo, būtų verti atskiro pokalbio... Ir savo romantiniu polėkiu, ir išradingumu, autentiškumu, nesubanalėjimu. Juos skaitant susidaro įspūdis, kad užsimezgas ryšiu su Sofija Čiurlionio savijauta – emocinė savijauta – ėmė gerėti⁴, savivertė – stiprėti. Radosi ir bendrų kūrybinių planų... Ar įsižiebusi meilė Čiurlioniui padėjo sustiprinti pasitikėjimą savimi, sumažinti vidines dvejones?

R. O.-K.: Gal atidėkime šią temą kitai progai? Nesugebu savyje sukurti distancijos nuo tų meilės laiškų, kuriuose tarp eilučių bręsta tragedija. Įžvelgdamas tam

4 „Man prieš porą metų buvo labai bloga ir siaubingai sunku – nemiegodavau naktimis ir manydavau, kad nelaimingesnio žmogaus nėra žemėje. O dabar daugiau kaip metus man kažkaip keistai ramu, giedra ir gera širdyje. Daug kas man patinka, gyvenimas atrodo man [abai] gražus ir įdomus, net medžiaginis klausimas, labai apsunkinantis išorinį gyvenimą, viduj beveik nedaro poveikio. Su daugeliu naujų žmonių susipažinau ir apskritai su dideliu pasitenkinimu regiu žmonėse daug daugiau dorybių negu ydų“ (2, 301).

tikrus Čiurlionio požiūrio į Mariją Morawską ir į Sofiją Kymantaitę panašumus, pasireiškiančius kad ir vaikiškai naivioje (ne vaikų) kalboje, manau, kad jos jam regėjosi vedlės, kaip Beatričė, nekaltos lyg vaikai, tyros, baltos – Sofiją jis daugelį kartų siejo su ta spalvų spalva, – tobulos, spindulingos, apsaugosiančios jį nuo tų visų aplink jaučiamų ir matomų destruktivių jėgų. Tačiau toks požiūris pranoko ir vienos, ir kitos jėgas ir tuo pat metu visiškai nederėjo prie įprasta vaga tekančio gyvenimo. Marija, prieš tekėdama už nemylimo vyro, netgi ketino pabėgti su Mikalojumi Konstantinu, bet šis tokiam žingsniui nepasiryžo. Nesuprato, kad tai ji turėjo rodyti menininkui kelią į išsvajotą pasaulį. Ką gi, į mūsų pokalbį pavojingai veržiasi literatūrinė fikcija!

S. V.: Kiek svarbus Čiurlioniui buvo gyvenimas Vilniuje⁵ (1907–1908 m.)? Ar galima argumentuotai teigti, kad tai svarbiausias jo, kaip menininko, įsitvirtinimo, pripažinimo bendruomenėje laikotarpis? Sykiu – susitelkimo ties darbu Lietuvai, tikėjimu jos atgimimu laikas?

R. O.-K.: Susiedamas aną temą su šia, gal dar pridurčiau, kad, nors ir neprisi-
taikęs prie gyvenimo, ką pats suvokė ir apie ką rašė, Čiurlionis vis dėlto gebė-
jo tiksliai vertinti tikrovę. Gebėjo blaviai mąstyti ir kitiems praktiškai patarti. Vilnių jis mėgo ir, reikia pasakyti, mylėjo – kaip ir jame pažintą Sofiją, – tačiau matė, kad miestas, kadaise sostinė, degradavęs, rusų paverstas antrarūšiu. Planai įsitvirtinti Vilniuje visam laikui ir čia įkurti kultūros centrą, kuris taptų atgimi-
mo židiniu, iš esmės liko neįgyvendinti. Veikla Lietuvos dailės draugijoje, parodų organizavimas, vadovavimas chorui, koncertai – visa tai, ką Čiurlionis darė lietuvių bendruomenės labui, tebuvo tik labai ambicingų ketinimų pakaitalas. Tiesa, jis ir šiose veiklose pasirodė esąs vizionierius, o, kaip žinome, tarp savų pranašų nebūsi. Bent jau savo gyvenamuoju laiku.

Sakyčiau, Vilniuje Čiurlionis įsitikino savo misija Lietuvai, bet Lietuva buvo dar nepasiruošusi jos suvokti. Plano būta idealaus, tačiau egzistavo ir tikrovė – susirasti mokinių buvo nelengva, lėšų pragyventi stigo.

S. V.: Čiurlioniui skirtos kongreso Vilniuje pabaigoje vyko diskusija, kurioje paliesta ir bohemos tema. Jei gerai atsimenu, minėjote, kad Čiurlionis, gyvenda-

5 Šia tema Lietuvos teatro, kino ir muzikos muziejuje 2025 09 28–2026 06 28 d. eksponuoja-
ma paroda „M. K. Čiurlionis ir Vilnius“.

mas Varšuvoje, nelabai dalyvavo bohemoje, nes tuo metu kavinės ten nedirbo iki vėlumos (priešingai nei Krokuvoje) ir bohema persikeldavo į privačias erdves. Kas apskritai žinoma apie Čiurlionį ir bohema, ar esama dalyvavimo bohemoje liudijimų?

R. O.-K.: Tikriausiai toje diskusijoje ne visai aiškiai pasisakiau. Žinoma, Varšuvoje tokia bohema, kaip Krokuvoje, gyvuoti negalėjo, kadangi Austrijoje-Vengrijoje buvo labai daug laisvių, taip pat ir asmens. Be kita ko, galėjai kaip tinkamas rengtis, naktis leisti kavinėse, o Varšuvoje, nors ir ne taip smarkiai suvaržytoje kaip Vilnius, caro valdžia stengėsi kontroliuoti visas gyvenimo sritis, persekiojo ne tik dėl neteisėtos veiklos ar nelojalių pasisakymų, bet ir dėl įtartinos išvaizdos, varžė viešąjį gyvenimą, kurstė skųsti, skelbė komendanto vėlavimą ir t. t. Todėl literatūrinis, meninis gyvenimas, tuometėje Europoje (apytikriai jau nuo XIX a. 4-ojo dešimtmečio) buvęs bohemiškas, Varšuvoje daugeliu atžvilgiu tikriausiai atrodė kitaip. Kas Krokuvoje, Paryžiuje, Miunchene vyko viešosiose erdvėse, Varšuvoje keldavosi į privačias. Negalėjai sau leisti rengtis pernelyg ekstravagantiškai, nes būtų grėšę suvaržymai. Žinoma, ta išorinė bohemiško gyvenimo pusė anaip tol dar ne viskas, nereikėtų bohemos susiaurinti vien iki išorės, papročio, anekdotų. Bohema puoselėjo tam tikrus filosofinius bei meno idealus, buvo meno kultui, naujų išraiškos formų paieškai atsidavusi terpė ar terpių santalka. Ji taip pat buvo ir amžino pasipriešinimo, maišto židiny, kas jokiai valdžiai, o ypač diktatoriams, patikti, žinoma, negalėjo. Čiurlionis neabejotinai priklausė bohemos pasauliui.

S. V.: O kaip šiandien mes Čiurlionį norime / bandome prisiminti, įamžinti, kokios jo savybės, bruožai šiame vaizdinyje dominuoja? Ir ar tai darydami jo neherojizuojame? Antai kompozitorius Šarūnas Nakas „LRT klasika“ radijo laidų cikle „Čiurlionio metai“ palietė Čiurlionio portreto, jo atvaizdavimo temą: „[...] Labai keblu šią muziką vadinti vėlyvąja Čiurlionio kūryba: 1904–aisiais, kai prasidėjo šis periodas, jam buvo 28–eri. O 1909–aisiais, kai jis baigė komponuoti – vos 34–eri. Tačiau apie tai kitaip mano lietuvių skulptoriai, tapytojai ir grafikai: jų sukurtose Čiurlionio portretuose – amžiais rūstokas, kiek gunktelėjęs senis, pavargęs žmogus rūpintojėlio poza. Suprantama, tautos panteonui pravartesni žilabarzdžiai patriarchai, lyg kokie paskubėję numirti trisdešimtmečiai...“ (Nakas 2025).

R. O.-K.: Mintis panaši į tą, kuri kilo lyginant Čiurlionį su Słowackiu. Słowackis taip pat buvo įvairiai heroizuojamas, liesa jo figūra išpūsta iki paminklinių dydžių... Žinoma, tokį reagavimą į jo darbų mastą galima suprasti, tačiau iš jo retai kada būna tam mastui prilygstančios naudos. Lenkų literatūroje tokia padėtis daug kartų atspindėta groteskiškai, dažnai pašiepiant Słowackio didybę, bet šis sąmojis su dvigubu dugnu, kadangi tie atspindžiai irgi tampa aliuzijomis į Słowackio kūrybą, kurioje tyčiojamasi iš daugelio nacionalinio gyvenimo aspektų. „Ir mano pergalė – anapus karsto“ („I moje będzie za grobem zwycięstwo“), – pranašiskai rašė Słowackis ironiškoje digresinėje poemoje *Beniowski*. Manau, panašiai gali būti ir su Čiurlioniu. Jo neįmanoma įkalinti kokioje nors vienoje formulėje. Mes ieškome įvairių formulių, bet akivaizdu, kad darbas dar toli gražu nebaigtas.

Iš lenkų k. vertė Vidas Morkūnas
Parengė Saulius Vasiliauskas

ŠALTINIAI

- Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 2019. *Korespondencija / Korespondencja, 1892–1906*, t. 1, parengė Radosław Okulicz-Kozaryn, Nijolė Adomavičienė, Petras Kimbrys, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.
- Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 2024. *Korespondencija / Korespondencja, 1907–1910*, t. 2, parengė Radosław Okulicz-Kozaryn, Nijolė Adomavičienė, Petras Kimbrys, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

LITERATŪRA

- Koženiauskienė Regina 2025. „Apie tik iš dalies perskaitytą poetą Julijų Słowackį“, in: Słowacki Juliusz. *Mindaugas, Lietuvos karalius. Kordianas: dramos*, iš lenkų k. vertė ir parengė Regina Koženiauskienė, Vilnius: Slinktys, 9–36.
- Kvietkauskas Mindaugas 2007. *Vilniaus literatūrų kontrapunktai: ankstyvoasis modernizmas, 1904–1915*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Landsbergis Vytautas 2025 (sud.). „M. K. Čiurlionio žodžio kūryba“, in: *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: Žodžio kūryba*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 5–29.
- Okulicz-Kozaryn Radosław 2009. *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių*, Vilnius: Versus aureus.
- Nakas Šarūnas 2025. *Čiurlionio metai: radijo laidų ciklas*, LRT klasika, prieiga internete: https://www.lrt.lt/mediateka/audio/ciurlionio-metai?srsId=AfMB0oqqUyzk-kxrW-Mcjgq7p9wbm9IEpHU_X8zSGWf6e2GgYr3IndCj [žiūrėta 2025 10 23].
- Popiel Magdalena 2007. *Wyspiański – mitologia nowoczesnego artysty*, Kraków: Towarzystwo autorów i wydawców prac naukowych Universitas.